

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Köszönöm a Kovács Máté Alapítvány kitüntetését és Bartos Évának a méltató szavait. Szeretném elmondani, mit jelentett az a segítség, amit a Könyvtártudományi tanszék egykori vezetőjétől, Kovács Mátétól kaptunk.

A népművelés szak 1961-ben jelent meg az ELTE Bölcsészeti Karán. A Művelődési Minisztérium megnyerte ehhez az egyetem rektorának és a bölcsészkar dékánjának a támogatását, az egyetem néhány tanszéke azonban ellenezte ezt. Azt mondták, ennek a szaknak nincs tudományos megalapozottsága, ezért nem is való az egyetemre. A népművelés iránti bizalmatlanság jele volt, hogy a Pedagógiai Tanszék vezetője nem vállalta, hogy a Népművelési Szakcsoport hozzájuk tartozzon. A Könyvtártudományi Tanszék vezetője, Kovács Máté azonban elfogadta, és kezdettől segítette a fejlődését. 1964-ben jelent meg egy hosszabb tanulmánya a népművelés tudományos kutatásáról, és ebben összegezte azokat a követelményeket, amelyeket e kutatásnak figyelembe kell vennie. Hangsúlyozta, hogy fel kell tárnia azokat a társadalmi szükségleteket, amelyek indokolják a népművelés fejlesztését, vizsgálnia kell a művelődő emberek adottságait, igényeit, és elemeznie kell a kulturális értékek átvételének, elsajátításának folyamatát. Bár megkülönböztette a könyvtárak és a népműveléssel azonosított művelődési házak feladatát, mellőzhetetlennek tartotta együttműködésüket.

Ugyanebben az évben jelent meg a debreceni egyetem népművelési képzését vezető Durkó Mátyás cikke a népművelés korszerűsítéséről, valamint az én írásom ugyanerről. Mindketten bíráltuk azt a gyakorlatot, amely nem veszi figyelembe az emberek különböző társadalmi helyzetét, képzettségét, érdeklődését, és ezt a differenciáltságot mellőzve tömegkulturális munkának tekinti a népművelést. A következő év tavaszán országos konferencia tárgyalta a népművelés helyzetét, ott a pártközpont kulturális osztályának vezetője élesen bírálta az egyetemek „elméletieskedő” oktatóit, és kijelentette, hogy elég a népművelést a tanítóképzőkben tanítani, az egyetemen nem. E bírálat hatására azonnal le is állították szakunkra az új hallgatók felvételét, előfelvett hallgatóinkat pedig más szakokra irányították át. Úgy látszott, a meglévő évfolyamok tanulmányi idejének lejárta után az egyetemi népművelés szakos képzés megszűnik. A politikai irányításnak ez a bírálata ellentétben állt azzal, ami pár évvel korábban történt. Akkor Aczél György látogatta meg szakunkat, és beszélgetett hallgatóinkkal, majd búcsúzásakor azt mondta: hívjanak meg ide tanársegédnek. A későbbi negatív minősítés oka alighanem az lehetett, hogy felismerték, a központosított és felülről irányított társadalomban nem fogadható el az, amit tanítunk – a külföldi szakirodalom alapján.

1970-ben én vettem át a Népművelési Szakcsoport vezetését. Ekkor már csak levelező tagozatos hallgatóink voltak, ezt a tagozatot az érvényben lévő képesítési rendelet miatt nem tudták megszüntetni. Mégis szükségesnek tartottuk a nappali tagozat újra indítását. S minthogy a korábbi bírálatok tantervünket is érték, úgy látszott, érdemes azt átdolgozni, javítani. Az első évtizedben érvényben lévő tanterv ugyanis különböző tudományokat és művészeteket ismertetett, azzal a céllal, hogy a népművelőknek széles körű általános műveltsége legyen. Csakhogy ez elaprózta a tanterv szerkezetét, és kevés teret hagyott a népműveléshez közvetlenül kapcsolódó szakismereteknek. Be kellett látni, hogy a polihisztorság vádja és a tanterv szakszerűtlenségét szóvá tevő bírálat indokolt. Az új tanterv kidolgozását Kovács Máté tanácsaival nagymértékben segítette. Az általános műveltséget célzó tárgyakat a művelődéstörténet váltotta fel, azon belül vallástörténeti, tudománytörténeti, művészettörténeti, közművelődés-történeti tagolással. A tanterv központjába pedig már nem a szűken vett népművelés, hanem a széles értelemben felfogott közművelődést megalapozó kultúra filozófiai, szociológiai, pszichológiai és kommunikációelméleti tantárgyai kerültek. A népművelés helyett a felnőttképzés elmélete és módszertana kapcsolódott közvetlenül a gyakorlathoz.

Kovács Máté el tudta érni, hogy az illetékes minisztérium elfogadta ezt az új tantervet, és hozzájárult ahhoz, hogy a szakunk 1972-től újra indulhasson. Egyelőre B szak formájában, a másodévtől felvehető szakként, de ez is lehetővé tette a szak működését. Figyelmet érdemlő mozzanat volt, hogy erre a szakra a természettudományi kar hallgatói is jelentkeztek, olykor többen, mint a bölcsészkarok. Kovács Máténak köszönhetjük, hogy az egyetem két új oktatói állást adott az új tárgyak (a művelődésszociológia és a kommunikációelmélet) tanítására. Kovács Máté korai halála 1972-ben ugyan fájdalmas veszteséget jelentett számunkra, de a vele megkezdett fejlesztést az új tanszékvezető, Kiss István is támogatta. Ennek köszönhetően szakunk 1975-től ismét fő szak lehetett ötéves képzési idővel.

Kovács Máté 1969-ban megjelent tanulmánya a kultúra kommunikációelméleti alapozását fogalmazta meg. Ebben meggyőzően mutatta ki, hogy a különböző információ-közlési rendszerek hatékonysága függ attól, hogy egymással kölcsönhatásban egészítik ki egymást, vagy egymástól függetlenül vállalkoznak a kultúra közvetítésére. Ezzel kapcsolatban jelentős volt az a megállapítása, hogy a kultúra terjesztése kétpólusú: a közlésen kívül tartalmaznia kell az aktív átvételt is, amelyben az átvevő saját tudattartalmát felidézve újrarendezi, értelmezi, amit megismer. Az eredményességet növeli, ha ez a feldolgozás mások álláspontjával együtt, csoportos megbeszélés keretében történik.

Itt szeretném felidézni néhány személyes élményemet. Még 1959-ben kísértem magyarországi látogatásán a bolgár népművelési minisztérium egyik osztályvezetőjét. Közművelődési intézményeket kerestünk fel, és ő közben elmondta, náluk a könyvtárak és a művelődési házak közös intézményben vannak, programjaik tervezésében nagymértékben veszik figyelembe az olvasói javaslatokat. Ezért is nevezik ezeket az intézményeket „csitalistyék”-nek, azaz olvasóknak. Azt mondtam, nálunk ezek az intézmények egymástól függetlenül dolgoznak. Mire ő megkérdezte: tudom-e, hogy az első csitalistyéket náluk magyarok alapították? Csodálkozásomra elmondta: a 19. század közepén, a veszített szabadságharc után magyar emigránsok Sumen városában alapították meg az elsőt a magyarországi olvasókörök mintájára. Azóta ezek az intézmények a függetlenség és a haladás eszméit hirdetve váltak társadalmilag megbecsültté. Szomorúan tettem hozzá: nálunk viszont egy évszázaddal később az olvasóköröket betiltották. Akkor, 1959-ben remélni sem lehetett, hogy valamikor újraéledhetnek.

Másik élményem 1972-ben volt egy hosszabb finnországi tanulmányúton. Itt találkoztam azzal, hogy a felnőttek művelődésének egyik gyakori és kedvelt formája a tanulókör. Ez olyan néhány résztvevővel kialakuló társulás, amelyben a közös érdeklődésnek megfelelő könyvek megbeszélése történik heti rendszerességgel. Ilyen kör akkor 20.000 volt mintegy 200.000 résztvevővel. Öntevékenységre jellemzően kinevezett szakértő nélkül működtek, megbeszéléseik tervét önmaguk dolgozták ki, és ha valamelyik felnőttoktatási szervezet ezt jónak találta, akkor a megvalósításukhoz állami támogatást kaptak a megbeszéléseikhez kapcsolódó könyvek megvételére. Egyébként a Finnországban is létező levelező oktatásban is megjelentek az ilyen tanulókörök, belátva, hogy a közös tanulás eredményesebb, mint az egyéni.

A hazai rendszerváltás után egy svéd felnőttoktatási küldöttség látogatott el Magyarországra, és felajánlotta, hogy segítséget ad a náluk is jól működő tanulókörök hálózatának kialakításához. Beszámolóikat a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (ismert nevén a TIT) dolgozói hallgatták meg. Segítséget azonban nem kértek. Azzal érveltek, hogy az általuk szervezett ismeretterjesztő előadások hallgatói is tanulókörök. Képtelenek voltak felfogni, hogy mi a különbség egy előadás meghallgatása és egy téma kis csoportos megbeszélése között. Arról nem is szólva, hogy miért hatékonyabb az utóbbi. Ehhez persze azt is meg kellett volna érteni, hogy a művelődés eredménye az információk aktív átvételén múlik.

Ilyen tapasztalatok erősítették meg bennem azt a meggyőződést, hogy mennyire döntő az a kölcsönhatás, ami a kultúra közvetítése és az átvett, átélte eredmények közösségi értelmezése között kialakulhat. Erre a kapcsolatra először Kovács Máté hívta fel a figyelmet, amikor pártfogásába vette szakunkat az egyetemen. Ezért hálásan emlékszem arra a segítségre, amit tőle kaptunk és személy szerint én is.

dr. Maróti Andor címzetes egyetemi tanár